

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 BIRŽELIO 27 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 122 (26)

Pastabos pačiam sau

Gyvenimas be baimės

Šiandien girdime daug išgąstingų, pikty, smerkiančių žodžių ir pareiškimų, skirtų ir valdžiai, ir biurokratams, o neretai – ir savo artimui, ką besakyti apie priešus. Švento Rašto eilutės, raginančios mylėti savo priešą ir jam atleisti, atrodo kaip šventvagystė. O juk galbūt čia ir slypi didysis pasaulio taikos raktas, amžinųjų konfliktų pabaiga. Tačiau netgi ne atleidimas priešui šiandien yra neperžengiama kliūtis. Netgi ne meilė artimui – sunkiai įvykdoma priedermė. Mes nemokame mylėti netgi savęs. Daugelis veikiausiai prisimena Jėzaus žodžius apie lauko lelijas ir dangaus sparnuočius (Mt 6, 24 – 34). Ir retorinį Jėzaus klausimą – „Argi jūs ne vertesni už juos?“

Panašu, kad mes šiandien nelinkę taip manyti. Neretas iš mūsų linkęs save nuvertinti. Galbūt dėl to, kad žmogaus vertė kaip moralinė savybė iškreipta mūsų visuomeniniame ir politiniame gyvenime, žiniasklaidoje, socialinėje erdvėje. Mes bijome rytdienos ir nemokame džiaugtis šia diena – užtat ir negalime skleisti kaip minėtosios lauko lelijos, čiulbėti kaip laisvi dangaus sparnuočiai. Mums visada svarbiau tai, kas ir kaip bus rytoj, o ne tai, kas yra šiandien, šalia mūsų. O juk mes nežinome, nei kas bus, nei kaip. Tai ar verta dėl to šitaip rūpintis? Kam mums reikalinga toji rytdienos baimė, virstanti paranojiška fobija, pakurstoma suinteresuotų asmenų ir grupių?.. Kai gyvenimiškai, kurioje nauda labai svarbi, tapusi beveik pamatine vertybe, galima beveik neabejoti, kad ir baimė yra kažkam naudinga. Tai gal būtų verta nesuteikti kažkam šitos naudos?..

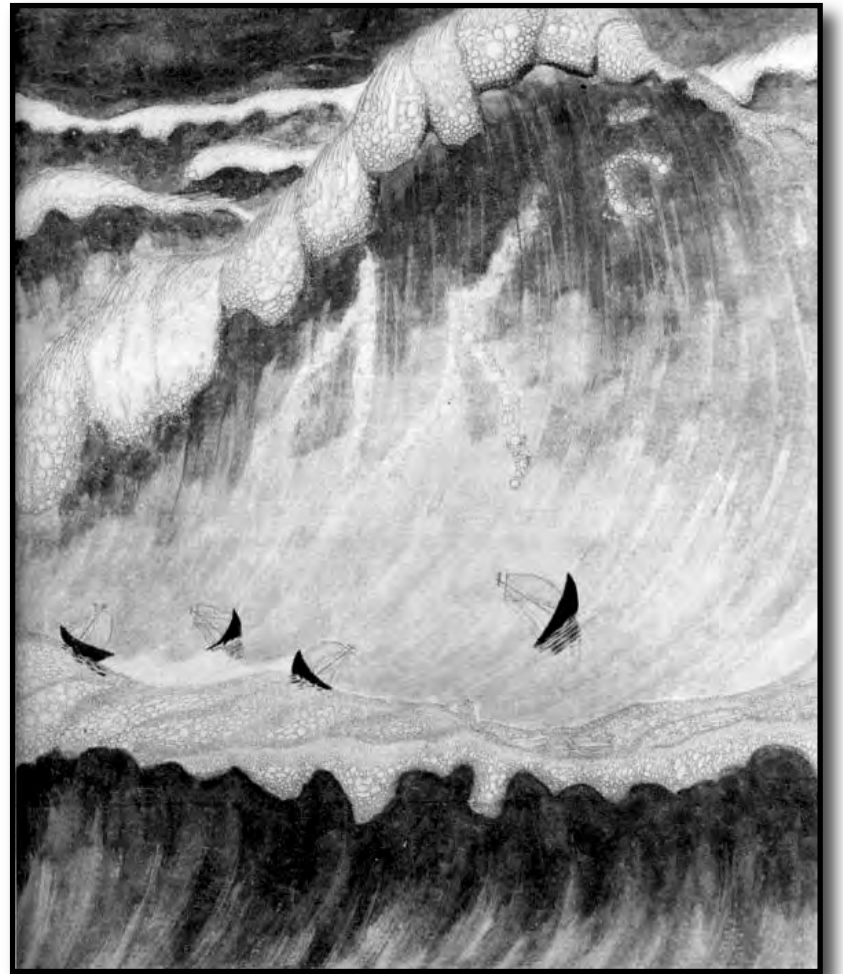
Krizė ne perkainoja vertybes – jina padeda prie jų sugrįžti. Atsigręžti į tai, kas buvo pamiršta, atmesta, galbūt net paniekinta. Ji turėtų keisti žmones ir tuo pačiu juos sustiprinti. Iš tiesų atskleisti, ko verti žodžiai ir darbai, ko verti mūsų moraliniai įsitikinimai, mūsų propaguojamos vertybės. Žmogus, išgyvenęs krizę, turėtų jaustis stipresnis ir išmintingesnis: juk ne geras, aprūpintas gyvenimas grūdina žmogų, o išbandymai. Taigi gal reikėtų nebedejuoti dėl rytdienos ir pažvelgti į šią akimirką. Juk iš bado nemirštame – niekas net karo metu Lietuvoj nemirė iš bado. O vienas iš šiandienos paradoksų yra tas, kad garsiausiai apie alkaną pilvą neretai šaukia tie, kurie įprato persivalgyti. Ar verta jiems pritarti? Ar verta su jais bijoti atslėnkiančių „alkanų“ laikų?..

O juk visai šalia – Dainų šventė ir tūkstantmečio paminėjimas. Atidaryta Nacionalinė galerija. Nuo liepos 7 d. duris lankytojams atvers – tegu tik trims savaitėms – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai. Paskelbtas Kristupo vasaros festivalis. Muzika, dainos, šventiška nuotaika – žmogui, susirūpinusiam krizės reikalais, tai gali atrodyti kaip nerimtas, netinkamas tokiui laikui dalykas. Dainuoti ir šokti jis patartų rytoj ar poryt – kai krizė praeis. Taigi vėl turime tą neapibrėžtą rytojų – labai panašų į tą, kuris buvo žadėtas, bet taip ir neatėjo. Užtat vargu ar verta jo laukti – dainuokime ir džiaukimės šiandien. Juk daina ne tik džiugina, bet ir padeda ištvirti: mūsų protėviai dainuodavo ir tada, kai jiems būdavo sunku.

Sakyčiau, kad krizės laikmetis – savotiška galimybė sugrįžti į ramią dvasinę erdvę. Pasirinkti tuos dalykus, kurie yra tikri, gražūs, brandūs. Suprasti, kas yra tikrai reikalinga ir be ko galima apsieiti. Galbūt tada iš tiesų mažiau bijotume rytdienos, nes turėtume dalykus, kurie nėra prarandami taip lengvai, kaip prarandami pinigai ir daiktai.

Pagalčiau tai išbandymas ir tautai – būtent krizių metu subręsta ir išauga tauta kaip svarbų balsą turinti, aktyvi ir pilietiška bendruomenė, kuri pati lemia savo ateitį ir nebijo jos. Nes turbūt tik bijodama tauta gali pasiduoti įvairioms manipuliacijoms, gresiančioms jos garbei, orumui, valstybės ir šalies suverenitetui. Ir jeigu jau tikrai neišsiversime be baimės kaip būtino rytojaus palydovo, tai veikia bijokime garbės ir orumo, o ne daiktų ar pinigų praradimo.

Renata Šerelytė

M. K. Čiurlionis. Jūros sonata. Finale.

ČIURLIONIO „JŪROS SONATA“. FINALE

Gausk, putok ir niekad nenutilk.
Trenk į gelmę, kelk ligi žvaigždės.
Už tą bangą – begalinį šuolį –
Artima tu – kaip žaizda širdies.

Mylima – už nerimą ir vėją.
Už gelmės tos verpetuotos galią.
Visą šviesą tu putas žemčiūguosna sudėjai.
Visą troškulį – į bangą žalią.

Nusilenksiu šviesai įstabiai.
Tik verpetui nesilenksiu niekad.
Trenk į gelmę, kelk ligi žvaigždės.
Mano meilė – dainą tau palieka.

Janina Degutytė

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas. Užrašai iš Dainavos II.
- Jonui Aisčiui – 105.
- Marija Stankus-Saulaitis. Eilėraščiai.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1–as psl. Renata Šerelytė. Gyvenimas be baimės.
- 2–as psl. Marija Pempytė. Pirmoji Nacionalinės dailės galerijos paroda.
- 3–as psl. Janina Degutytė. Poezija.
- 4–as psl. K. A. Trimakas. Proto, valios ir jausmo derinys.
- 5–as psl. Laimutė Adomavičienė. Daktaro Kripštuko ypatumai.
- 6–as psl. R. M. Lapas. Aristotelis, švietęs Amerikos visuomenę.
- 7–as psl. Gražina Mareckaitė. Vilniaus dukra.
- 8–as psl. Nijolė Jankutė. Kalnas ir Lietuva.

Pirmoji Nacionalinės dailės galerijos paroda

MARIJA PEMPYTĖ

Birželio 21 d. Nacionalinės dailės galerijos Didžiojoje salėje atidaryta pirmoji tarptautinė dailės paroda „Spalvų ir garsų dialogai. Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir amžininkų kūryba“. Paroda – viena iš nacionalinės programos „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ renginių, skirtų taip pat ir Lietuvos tūkstantmečiui paminėti. Šia pirmąja paroda pradeda intensyvi naujosios Nacionalinės dailės galerijos kultūrinė veikla. Nacionalinės dailės galerijos ekspozicijoje rodoma XX–XXI a. Lietuvos tapyba, skulptūra, grafika, fotografija, šiuolaikinis menas. Čia rengiamos Lietuvos ir užsienio moderniosios bei šiuolaikinės dailės parodos. Galerijos infrastruktūra pritaikyta daugiafunkciniams meno projektams, aktyviam kultūros skleidimui: yra konferencijų ir kultūros renginių salė, edukacijos centras, informacijos centras, knygynas ir kavinė.

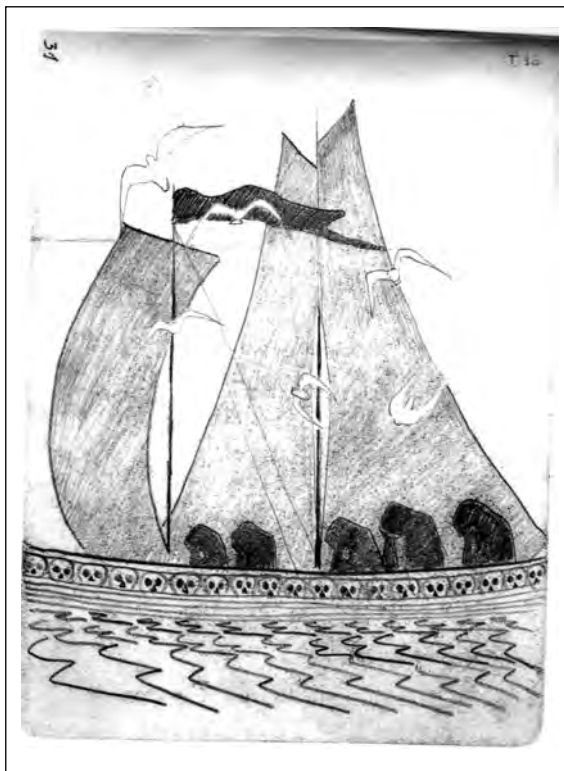
Tai, kad pirmosios parodos pagrindinė ašis ir svarbiausias herojus – M. K. Čiurlionis, neatsitiktinumas. M. K. Čiurlionis savo kūryba padėjo profesionaliosios lietuvių dailės ir muzikos pamatus, jo kūryba neabejotinai tarptautinės vertės, ypač svarus jo įnašas į tapybos ir muzikos jungimo problematiką. Parodoje atsiskleidžia dailės ir muzikos bendrystės paieška, parodomi ryškūs Čiurlionio ir jo amžininkų pasiekimai tapyboje, grafikoje, kūrybinių minčių išraiška eskizuose, etiuose, dokumentiniuose šaltiniuose. Vidurio, Rytų, Šiaurės Europos dailininkai, nepažindami vienas kito, mąstė apie artimus daugeliui dalykus: spalvos ir garso prasmės paraleles, spalvų muziką, ritmą ir spalvą, nuotaiką tapyboje ir muzikoje, Visatos didybę ir paslaptį, kenčiantį, tačiau kūrybingą žmogų.

Lietuvoje pirmą kartą pristatomi dailininkai, gyvenę ir kūrę Čiurlionio laiku – K. Sklėrius, K. Šimonis (Lietuva), F. Ruszczykas, W. Podkowinski, W. Weissas, L. Wyczolkowski, S. Wyspianski ir kt. (Lenkija), R. Perlė, P. Krasinšas (Latvija), F. Kupka, J. Zrzavy, F. Drtikolas ir kt. (Čekija), E. Munchas, I. Aalto (Norvegija ir Suomija), M. Dobužinski, N. Benua, V. Kandinski, V. Denisovas, P. Utkinas ir kt. (Rusija), A. Schonbergas (Austrija).

Ekspoziciją sudaro penki skyriai: „Gamtos garsai“, „Visatos tyla“, „Miestų gausmas“, „Muzikos kerai“, „Garsovaizdžiai“. Pavadinimams parinkti žodžiai, neretai sutinkami Čiurlionio laiškuose, jo literatūriniuose tekstuose. Į „Gamtos garsų“ skyrių įeina tapybos ir grafikos darbai, kuriuose išryškina gamtos paslaptį, mistiką, netgi – savotiškas siaubas, sukeliama neramių gamtos stichijos vaizdų. Antrąjį skyrių „Visatos tyla“ sudaro du poskyriai: „Nakties himnai“ ir „Sferų harmonija“. Šiame skyriuje pristatomi Čiurlionio ir jo amžininkų darbai, kuriuose ne tik žavimasi Visatos didybe, nakties paslaptimi, bet ir skverbiamasi pažinti ir konstruoti Visatos dėsnius. Trečiame parodos skyriuje „Miestų gausmas“ atskleidžiamas dailininkų požiūris į didmiesčius. Kadangi daugelis to laiko menininkų mieliau klausėsi gamtos garsų ir idealizavo gamtą, miestai neretai vaizduoti kaip blogio, aistrų ir pavojų šaltinis. Čiurlionio tapybai šiuo atveju tiktų miesto – sapno vaizdinys: jo miesto vizija tebėra romantiška, svajinga.

Ketvirtajame skyriuje „Muzikos kerai“ pristatoma muzikos ir dailės junginių įvairovė: natų apipavidalinimas, simbolinės grojančios figūros, muzikos ir tapybos sintezės ieškojimai. Čiurlionio darbai šiame skyriuje išsiskiria. Apie 1908 m. įtvirtinęs savąją sonatų tapybos sistemą, jis pralenkė savo amžininkus. Čiurlionis nesiekė „nutapyti muzikos“, tik rašė apie savo norą kurti „naują kalbą“, kurioje neegzistotų meno sričių ribos.

Penktasis skyrius „Garsovaizdžiai“ skirtas Čiurlionio muzikai. Demonstruojami Čiurlionio

M. K. Čiurlionis. Laivas.
Kompozicijos eskizas.

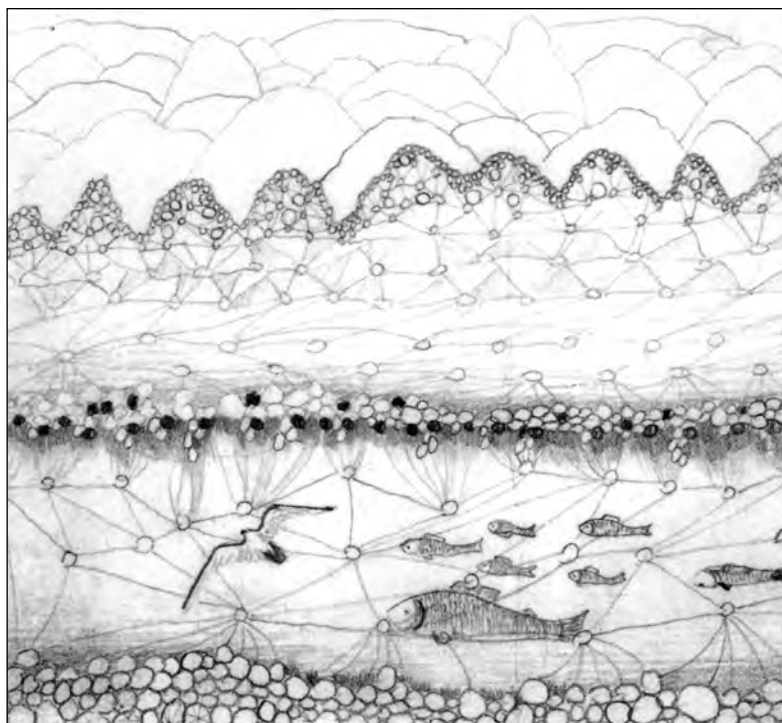
M. K. Čiurlionis. Jūra.
Simfoninės poemos klavro fragmentas.

kūrinių įrašai kartu su natų rankraščiais, kurie yra tarsi jo dienoraščiai. Projektujose rodomos Čiurlionio ir jo amžininkų kompozitorių (J. Sibeliuso, A. Skriabino, I. Stravinskio, A. Schonbergo ir kt.)

kūrybinės paralelės, fotografijos ir žemėlapiai, o informacija skirstoma pagal temas („Čiurlionis kompozitorius“, „Čiurlionio muzika fortepjonui“, „Čiurlionio muzikiniai autoritetai“ ir kt.).

Išleistas turiningas parodos katalogas, kuriame galima susipažinti su visais parodoje eksponuojamais kūriniais, rasti išsamius straipsnius apie Čiurlionio ir jo amžininkų kūrybą, taip pat išleistas faksimilinis M. K. Čiurlionio „Piešimo albumėlis“, kuriame sudėti dailininko piešiniai ir eskizai. Paroda, kurioje matoma kūrybinga menų sintezės paieška, palieka nepamirštamą įspūdį. Galbūt dėl to, kad šiuolaikinis pasaulis yra perdėm fragmentiškas ir susiskaidęs. O gal ir dėl artėjančio tūkstantmečio paminėjimo iškilmingumo. Viena galima pasakyti – Nacionalinės dailės galerijos atidarymas

Lietuvoje iš tiesų yra neeilinis, tūkstantmečio vardo vertas reiškinys, o surengtoji paroda iš tiesų liudija gyvybingą, įdomią, kūrybingą, paslaptinę Lietuvą. □

M. K. Čiurlionis. Allegro eskizas Sonatai Nr. 5.

Parodos bukletas.

Janina Degutytė POEZIJA

IEŠKOJIMAI

Netiesa, kad mes ieškom gėlių
Ir šviesos, šilumos ir meilės.
Mes dažnai pabėgam nuo jų,
Kaip stirniukai, godūs ir bailūs.

Mes paliekam šiltus namus –
Tegu vėjai kūnu srovena!
Kokie vandenys neša mus?
Kiek žmonių mumyse gyvena?

Netiesa, kad mes ieškom gėlių
Ir šviesos, šilumos ir meilės...
Tai savęs mes ieškom tarp jų –
Alkani – ir drąsūs, ir bailūs...

LIETUVAI. KELIO PRADŽIA

Čia kelio pradžia, kur klevai
Skamba savo šakom ir lapais. Kur žydi
Ramybe ir jaukumu kvapnios bulvės melsvai...

Ne rūkas – tai gervės miega.
Ne vėjas – tai žemė alsuoja.
Aš nepamiršiu nieko...

Pasklidęs toli vasarojus
Tamsiom vilnim priartėja...
Kieno čia šešėliai klajoja?..

Galulaukėj šūkauja briedžiai...
Mėnulis obuoliu supasi...
Klevai karštą kaktą paliečia...

Vis tiek man, prie kokio medžio žaibas mane
pakirs...

Čia kelio pradžia. Ir niekas,
Niekas manęs nuo žemės tos
Neatskurs.

ČIURLIONIS. KARALIŲ PASAKA

Palinko karaliai prie saulės židinio.
Mažytis kraštas karalių delne.
...Viražai rausvi ir pienuoti berželiai.
Žuvys ir žvaigždės upių dugne...

Mažytis kraštas delne suvirpa.
Ko tu pabūgai? Ką tu šauki?
O kad sušiltų prie saulės židinio
Tavo šilainė, pilka, jauki.

Kažkur vidunaktis... Medžiai nubunda...
Kažkas vidunaktį kelio neranda...
O mano kraštas – šaltinių raštas,
O mano kraštas – saulės legendoj.

...Rugių pražydusių artimas kvapas...
Krykščia berželiai ant aukšto kalno.
O kad laikytų šviesūs karaliai
Kraštą mažytį ant savo delno!

MELSVĀ ALYVŲ PRIEBLANDA

(Senele)

Senele,
taip aiškiai tave matau
melsvoj alyvų prieblandoje
sėdinčią, ištiesusią sunkias pavargusias kojas
ant krėsluko, sudėjusią savo šventas
rankas ant languotos prijuostės...

Dabar taip tyliai miegi – žemėj,
po kurią vaikščiojai
melsvoj alyvų prieblandoje,
paskendus savyje ir iš tos gilumos
regėdama pelenų draiskanom virpančią
žmonių giminės lemtį...

Dabar nuėjai tyliai – be sopulio, be ašarų,
nebeprabusdama suvaitojus,
nesėdėdama lovoj per nemigo naktį,
suėmusi galvą į delnus kaip į sparnus –
be sopulio, be ašarų – žemėj, kurią mylėjai
melsvoj alyvų prieblandoje,
žemėj žemėj – žiemos ir vasarų žemėj,
be sopulio, be ašarų...

Senele, senele...

* * *

Purpuru atsivėrusi
šiaurės vasarų pablyškusi skliautui –
senoj apleistoj pasodėj
tarp eglėlių ir agrastų –
laukine rože,
vieniša ir išdidi...
Purpuru atsivėrusi –
keturiems kryžminiems rudens vėjams
dalini karališkai savo žiedlapius –
savo kūną ir kraują...
Purpuru atsivėrusi –
ką sapnuoji, ką sapnuoji
per ūkiančią pūgą,
priėmus iš lemties rankų
sunkią balto sidabro karūną
ant nuleistos galvos.

ARTUMAS

Drėgnų pagriovių vingiorykšte,
ačiū, kad man padedi
panešt mano naštą.

Tik šiąnakt supratau,
kad tai stimos akys
šviečia man tamsoje
kaip dvi žvaigždės.

Ir devynbalsės giesmė
nutiesė man kelią
kaip sidabro lyną
į begalybę.

LIEPŽIEDŽIŲ KVAPAS

Šviesus ir svaiginantis liepžiedžių kvapas
vasaros vakarą – kaip indą pripildo.
Ir tavo krauju ir žodžiu jau tapęs
liepžiedžių kvapas nuauksina pilką
išdžiūvusią žemę ir temstantį dangų.
Kaip žvakė akimirksniu uždegta –
ir visas pasaulis skaudus kaip žaizda
glaudžiu ėriuku pripuola prie rankų...

* * *

Aš nenoriu drungno vandens
Ir takų, smėliu pabarstytų.
Te ugnim mėlyna srovens
Mano dienos nuo ryto lig ryto.
Tik neduokit man drungno vandens
Ir takų, smėliu pabarstytų.

Aš nenoriu laimės mažos,
Aš nenoriu mažyčio skausmo.
Juos abu mano siela nešios –
Bekraščius. Kaip šilas – gausmą.
Man nereikia laimės mažos.
Man nereikia mažyčio skausmo.

Palytėki mane ta ugnim.
Nebijok. Nesudegsiu – nežūsiu...
Gal mokėsiu visom naktim
Saulės žiežirbą nešt – neužpūsiu.
Palytėsi mane ta ugnim, –
Aš akimirka šviesuliu būsiu!

MEILEI

Jeigu tu ateisi,
Tai ateik kaip saulė.
Ir tokia skaisti,
Ir tokia karšta.
Volunge aš perlėksiu pasaulį,
Spindulių tavųjų nušviesta.

Viską rasiu, viską aš panešiu
Su tavim lyg ant pavasario sparnų.
Mažesnės tavęs – išmėtytos po grašį –
Aš nepriimu – nedalinu.

Jei ateisi,
Tai kaip saulė tik ateik.
Ir tokia skaisti,
Ir tokia šventa.
Jei ne saulė tu, jei vario moneta, –
Nesiartink! Man tokios nereik.

Proto, valios ir jausmo derinys

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Renatos Šerelytės straipsnis „Mokslinė fantastika ir krikščionybė“ pasirodė kaip tik laiku (žr. „Draugo“ šeštadienio *Kultūroje*, 2009.06.06). Šis straipsnis aktualus tuo, kad jis atsiliepia į du svarbius klausimus: 1) proto reikšmė žmogui ir 2) ar yra kas geresnio.

Bejausmis protas

Žinoma, jei mes tesirūpiname kasdiene buitimi, ką valgysime, ką gersime ir kuo apsirengsime, tai protas mums reikalingas tik kaip apsirūpinimo aparatas. Tuo ir baigtusi mūsų dėmesys proto reikšmei.

Tačiau yra žmonių, kurie žiūri platesniu žvilgsniu. Ir čia žmonių nuomonė pasidalina: vieni protą tebegarbina – ypač nuo XIX šimtmečio, stebėdami mokslo ir technologijos pažangą (kai kurie netgi laiko mokslą žmonijos išganymu – tai reitsyškiais dar išliekantis besibaigiančio modernizmo pasididžiavimas). O kiti – ypač išgyvenę Antrąjį pasaulinį karą, matę griuvėsius, milijonus išžudytų žmonių – nusivylė mokslo ir ypač technologijos „pažanga“. Suabejoję proto protingumu, mokslo išmintimi ir technologijos nauda, ėmė teigti, kad žmogus negali pasiekti tiesos, tad neįmanoma protu pasitikėti (tai postmodernizmo idėja).

Proto reikšmės problema atsispindi literatūroje. Minėtame straipsnyje Renata Šerelytė mums pateikia vertingą vienos literatūros srities (mokslinės fantastikos) apžvalgą, kurioje išryškina šalto proto bejausmiškumą, pavaizduotą Arturo Clarke knygoje „Vaikystės pabaiža“: nežinia kodėl jis sunaikina vaikystę, žmones, žmogiškumą, tėvų ir vaikų santykius, meilę... Tiesiog peršasi išvada, kad bejausmis protas nesugeba branginti, įvertinti to, kas yra žmogiška, asmeniška, bendražmogiška. Vieno proto neužtenka. Ar yra kas geresnio?

Žinodama atsakymą, straipsnyje Renata Šerelytė atsikreipia į krikščionis mąstytojus: G. K. Chestertoną ir C. S. Lewis. Jų atsakymą pamėnsiu truputį vėliau, nes noriu dar pažvelgti ne tik į proto, bet ir į kitų žmogaus galių reikšmę.

Akla valia

Anksčiau už proto išaukštinimą (kurį inspiravo mokslo pažanga) kai kurie filosofai išaukštino valią. Arturas Schopenhaueris XIX amžiuje buvo susižavėjęs valia, ją vieną tematę gaivalingą, tačiau, deja, ir aklą (taigi „be proto“). Ir, žinoma, valia be proto – norėti, bet nežinoti to, kas vertinga – jį nuvedė į pesimizmą (o pesimizmą lydi skaudus jausmas).

Kitas XIX amžiaus filosofas, Friedrich Nietzsche, kuris, nenorėdamas pripažinti savo silpnumo, susižavėjo vyro jėga ir valia, sufantazavo savo idealą – antžmogį. Iš tikrųjų – antvyrį, su jėgos aistra (valia), kuris pagal stipriojo moralę turi teisę lipti per gyvus ar negyvus silpnuosius, kad tik pasiektų antžmogio viršūnę. Deja, gyvenimo įtampos, o gal ir tikrovės filosofas neatlaikė. Tad atėmė sau gyvybę.

XX amžiuje atsirado tauta, kurią Adolfas Hitleris įtikino esančią aukščiau kitų. Nacių ideologai vokiečių ekspansiją pateisino Nietzsches filosofija, bet jų eksperimentas nepasisėkė, o tik paliko miestų griuvėsius, milijonus lavonų karo fronto laukuose ir žmonių pelenų kalnus koncentracijos stovyklose.

F. Dostojevskis knygoje „Nusikaltimas ir

bausmė“ realiai pavaizdavo, kas atsitinka su vyru (Raskolnikovu), kuris mano, kad yra antžmogis, turįs teisę lipti per silpnos senutės lavoną, „teisėtai“ pasisavinti jos pinigus, kuriais garantuotų savo antžmogiškumą. Laimei, pabudusi sąžinė pažadino kaltės jausmą ir gražino jį į žmogiškumą.

Įrodymas aiškus. Kur viena valia siaučia be proto ir be jausmo, ten palieka tik lavonus ir griuvėsius. Ar nėra ko geresnio?

Save tenkinantis jausmas

Jausmas visada žmonėms turėjo didelę reikšmę. Paskutiniu metu žmonių siekimai pakrypo į save – į narcisizmo kelią, t.y. savimeilėn, dėmesiu savo jausmams: kuo daugiau *jauti*, tuo daugiau *gyveni*. Plati juslių skalė: nuo pasitenkinimo savimi, kad esi kažkuo ypatingas (pasižymėjęs savo ir kitų akyse, „žvaigždė“), iki kuo didesnio savęs dirginimo (o kas gi labiau dirgina, jei ne *seksas*?).

Į akis krenta dvi populiarios tokių jausmų propaguotojos Jungtinėse Amerikos Valstijose XX amžiaus antroje pusėje. Pirmoji – Ayn Rand, egoizmo ideologė ir praktikantė, skelbusi, kad egoizmas yra didžioji dorybė, tad kas kita belieka, kaip tik egoistiškai „smagiai“ jaustis, kad ir su savo drau-

William Blake. Pradžią pradžia.

gės vyru. Antroji – Helen G. Brown, dar ir dabar teberodomo serialo „Lytis ir neištekėjusi mergina“ autorė (*Sex and the Single Girl*). Ji, baigiantis XX amžiui, paskelbta viena iš 100 įtakingiausių moterų pasaulyje (*„Ladies' Home Journal“*).

Bet kas atsitinka, jei dėmesys teskiriamas vien savo jausmams? Visų smagių jausmų siurblys žmogus tampa centru; kiti jam tik priemonė save patenkinti. Tai žmonių santykius žlugdo, o blogiausiai atveju – žudo milijonus beginklių negimusiųjų. Kam pramoga, o kam mirtis gyvenimo angoje.

Kodėl jausmas šiais laikais toks žlugdantis? Todėl, kad jis atitrūko nuo proto ir valios: nuo proto – ir tapo bepročiu; nuo valios – ir tapo bevalis, nebesivaldantis. Ar nėra ko nors geresnio?

Taip, yra. Šis tas nuostabesnio.

Kas tas nuostabesnis?

Renata Šerelytė savo straipsnyje svarstė tik vieną žmogaus galią – protą. Prie proto šiose

svarstymuose prijungėme kitas dvi galias: valią ir jausmą. Bet taip pat radome tą pačią išvadą. Jei žmogus naudoja tik vieną galią be kitų dviejų, išsigimsta ir atneša sau ir kitiems kenksmingus padarinius: protas – be jausmo, valia be proto ir be jausmo, jausmas be proto ir be prilaikančios valios, atneša žmogų žalojančius ir kitiems tragiškus padarinius.

Ar nėra ko geresnio? Proto atžvilgiu Renata Šerelytė rado atsakymą krikščionių mąstytojų idėjoje apie „dieviškąjį Vienį ir Vientisumą“. Tas pats atsakymas tinka ir kitoms žmogaus galioms – valiai ir jausmui. Vien tik tų trijų galių darba ir harmonija užtikrina paties žmogaus brendimą, o taip pat – sugyvenimą visuomenėje ir tautų pasaulyje. R. Šerelytė svarstė Proto išaukštinimą. Ir tada palygino su krikščionių mąstytojų G. K. Chestertonu ir S. C. Lewis idėjomis. Pastarieji siūlo tai, ką straipsnio autorė aptaria kaip „dieviškąjį Vienį ir Vientisumą“. Ji toliau pastebi, kad Jame viskas randa „savo vietą“ – „kiekviena gyvybės forma, žolės stiebelis ar triušis... siela ir kūnas Dievo akyse yra vienis. Ne veltui Šventajame Rašte kalbama apie kūno iš numirusiųjų prikėlimą...“ Tai krikščioniška idėja, pripažįstanti Dievą esant Kūrėju ir Atitaisytoju. Šiuo atveju autorė pritaiko vienio ir vientisumo idėją Dievo kūrybai.

Dabar stipriau išryškinkime tą tikrovę paties Dievo atžvilgiu.

Dieviškas intelekto, Valios ir Jausmo Derinys

Šiuose svarstymuose temą išplėtėme. Šalia proto, pridėjome dar valios ir jausmo išaukštinimą. Tad praplečiame ir išvadą.

Krikščioniška idėja yra tokia: Dievas yra visko Šaltinis ir kuria visus protingus kūrinius panašius į save. Pats Dievas yra Protas-Intelektas (Tiesa), Valia (Meilė), ir Jausmas (Žavesys). „Dievas matė, kad visa, ką Jis padarė, buvo labai gera“ (plg. Pr 1, 31). Tos galios Jame nėra atskirtos, bet susijungia harmonijoje, daroje. Protas nėra bejausmis, bet pilnas švelnaus jausmo – tėviškas. Valia nėra akla ar šalta. Ji yra Meilė, o Meilė yra Jėga, kuri „suka žvaigždes ir pasaulius“. Ir Dievas yra dvasinis, tyras Jausmas, Žavesys, jaučiąs savyje Grožį, nesiekia savęs patenkinti, bet spinduliuojantis ir dėl to kuriantis kitas į save panašias būtybes.

Kartojame klausimą: ar yra kas geresnio už protą, valią, jausmą – naudojant kiekvieną jų atskirai? Taip, yra: jų tobulas, vienas kitą nuostabiai paveikiantis Derinys.

Tik Derinyje Protas bus ne šaltas, beširdis, bet šiltas, atjaučiąs. Tik Derinyje Valia nebebus akla jėga, bet viską pripažįstanti, patvirtinanti Jungtis. Tik Derinyje Jausmas nebus vien pasitenkinimas savimi, bet spinduliuojantis Laime ir Grožiu.

Mums dovanota krikščionybės šviesa

Esame Kūrėjo sutverti, apdovanoti protu, valia ir jausmais. Pabrėždami tik vieną jų (kaip tai daro daugelis šių laikų žmonių) išsigimstame, nesukuriame savo Autoriaus paveikslo savyje. Kenkiame sau ir kitiems. Tik siekdami jų derinio, tampame panašūs į savo Autorių ir prisidedame prie žmonių gyvenimą puoselėjančios kultūros ugdymo. □

Klaidos atitaisyimas. Š. m. birželio 20 d. Kultūros numeryje K. A. Trimako straipsnyje „Kai nušvitęs angelu sutemsta demonu“ įsivėlė klaida: po nuotrauka turėtų būti ne užrašas „Angelių grumtynės. Gabrieliūs prieš Liuciferį“, o „Angelių grumtynės. Mykolas prieš Liuciferį“. Redaktorė atsiprašo skaitytojų.

Daktaro Kripštuko ypatumai: Julius Kaupas ir Kęstutis Navakas

LAIMUTĖ ADOMAVIČIENĖ

Pastaruoju metu Juliaus Kaupo kūryba iš naujo atrandama. Džiugu, kad rašytojo gimtajame mieste Kaune vyksta daugybė renginių: moksleivių piešinių konkursas Kaupo pasakų motyvais, šventinės eglės įžiebimas su nepamirštamais šio prozininko personažais. Jūs, poete Kęstuti Navakai, sukūrėte pjesę „Daktaras Kripštukas ir kiti“. Kada ir kaip atradote J. Kaupą? Kuo suintrigavo miesto pasakos? Kas paskatino kurti pjesę?

Kęstutis Navakas. Julius Kaupas – visiškai unikali figūra, o dar unikalesnė ji atrodė pilko kaip cementas sovietmečio kontekste. Tada jį ir atradau, maždaug prieš 25-erius metus. Tuo metu skaičiau vokiečių romantikus, o J. Kaupas jiems gana artimas. Tuo metu ieškojau ir Kauno tikrosios tapatybės ženklų, o J. Kaupas irgi buvo vienas tokių ieškotojų. Beveik kasnakt klaidžiodavau po Kauną. Su manimi per tas naktis brido ir daugybė iškiliųjų kauniečių: nuo Vaižganto iki Kaupo. Nešini savo citatomis, vedini savo personažais. J. Kaupo personažai buvo labai įvairūs. Studentas iš Vilniaus gatvės (pakliuvęs ir į vieną mano eilėraščių) atstovavo realiesiems personažams, o koks Velnias Juoduodegis – pasakiškiesiems. Daktaras Kripštukas – čia kažkur per vidurį.

Miesto pasakos suintrigavo tuo, kad labai skyrėsi nuo vaikystėje girdėtų. Atvažiavau į Kauną aštuonerių ir išsyk „jaugau į miesto grindinį“, nebežavėjo nei lietuviška kaimiškoji proza, nei lietuviškos pasakos, irgi daugiausia kaimiškos. J. Kaupas atsirado tada, kai, regis, jokios pasakos nebeturėjo rūpėti, tačiau, kaip jau minėjau, tai buvo vokiečių romantikų metas ir J. Kaupas pas mane atėjo pro vartus, iškirstus Josepho von Eichendorfo ir Ernsto Theodoro Amadėjaus Hoffmanno.

Parašyti pjesę J. Kaupo pasakų motyvais pasiūlė Kauno lėlių teatras. Padariau tai su dideliu džiaugsmu. Manau, kada nors tai būčiau padaręs ir be jokio užsakymo.

Kaupo žmona Dalia Galaunytė-Kaupienė-Augūnas, gyvenanti Floridoje, seniai svajojo, kad J. Kaupo pasakos motyvais būtų sukurtas filmukas. Jūs šią idėją transformavote į pjesę „Daktaras Kripštukas ir kiti“. Kodėl pasirinkote tokią pavadinimą? Kaip apibrėžtumėte pjesės laiką ir idėją?

K. Navakas: Tas pavadinimas ligi šiol tarsi darbinis, nežinia, ar išliks iki premjeros. Pavadinimą kartais sugalvoti sunkiau nei parašyti kūrinį. Žinoma, Daktaras Kripštukas – čia centrinė figūra, tačiau ir kitos figūros turi ką veikti.

Pjesės laikas yra sąlygiškas, kaip ir pasakos. Tai viršlaikiniai dalykai, galintys vykti dabar, o galėję ir prieš šimtą metų. Galintys trukti porą dienų, o galintys ir tą patį šimtą metų. Iš pradžių galvojau įvesti į pjesę konkrečių laiko ženklų – ir iš prieškario, ir šiandienos. Tačiau vėliau pamaniau, kad kas norės, tas pats tuos ženklus ir susidės.

Kiek laiko kūrėte pjesę? Gal teko per tą laiką nukeliauti drauge su Kripš-

Rašytojas Julius Kaupas

Poetas Kęstutis Navakas

tuku į pragarą? O gal – į rojų?

K. Navakas: Užrašyti patį tekstą netruko labai ilgai, aš rašau greitai. Tačiau prieš tai ilgokai tą tekstą nešiojau. Idėjos ateidavo ir išeidavo, ta pjesė manyje kelis syk pasikeitė. Kol galiausiai supratau, kad jei taip delsiu – niekad jos neparašysiu. Tada sėdau ir užrašiau vieną iš spėtų sugauti variantų. Manau, kad tokių gali būti dar keliolika, bet gal apstokim ties vienu.

Kaip apibūdintumėte pjesės daktarą Kripštuką? Koks santykis tarp J. Kaupo asmenybės ir Jūsų sukurto pjesės herojaus?

K. Navakas: Daktaras – jau savaime tarpininkas tarp gyvenimo ir mirties, tad čia jo ryšys su Anapus yra labai logiškas. Be to, daktaras (na, juokais prisiminkim, kad Kaune žodis „daktaras“ turi ir kiek kitokią, labiau kriminalinę konotaciją) yra labai sceniškas personažas. Ir trečia – daktaras yra tarpininkas tarp pačių įvairiausių tipažų, prisiminkim pacientų įvairovę. Taigi Daktaras

Kripštukas – ideali figūra, galinti sutelkti tiek skirtingiausių asmenybių, kiek jų reikia gerai pjesei. Mano Kripštukas labai nesiskiria nuo J. Kaupo Kripštuko, gal yra kiek ironiškesnis ir konkretesnis, bet iš esmės – tai J. Kaupo personažas.

Viename interviu teigėte, kad pjesė nėra vien J. Kaupo pasakų inscenizacija: kiek joje Jūsų fantazijos? Kiek Jūs, kaip kaunietis ir pjesės autorius, pridedate prie naujosios Kauno mitologijos?

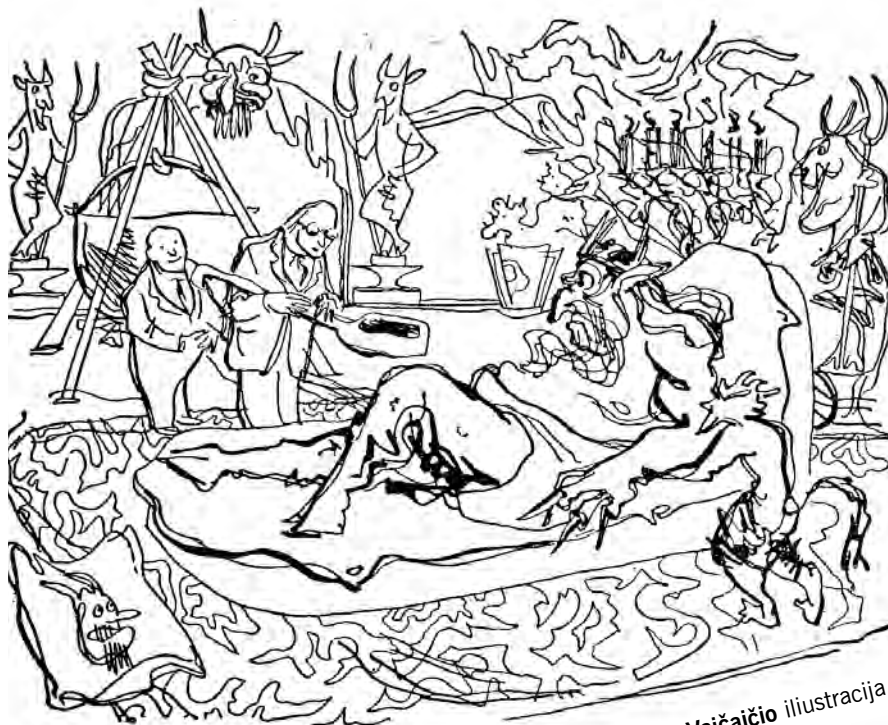
K. Navakas: Tai apskritai nėra J. Kaupo pasakų inscenizacija, pas mane veik viskas kitaip. J. Kaupas buvo labai kūrybinga asmenybė ir, manau, jam nepatiktų vasališkas sekimas jo siužetinėm linijom. Aš sužaidžiau jo figūromis, jo personažais, padariau tai taip, kaip padarytų ir jis pats. Nes su kūrybinga medžiaga ir reikia elgtis kūrybingai: ne atkartoti, o pratęsti. Žinoma, tai prisideda ir prie naujosios Kauno mitologijos kūrimo. J. Kaupas čia kol kas nepralenktas, tačiau turiu ambicijų kada nors jį nors šiek tiek pasivyti. Pradėjau nuo to, kad ir rojų, ir pragarą įkurdinau Kauno Rotušėje. Ir kas dabar pasakys, kad jie ne ten?

Gal žinote, kada Kauno lėlių teatras pakvies į Jūsų pjesės „Daktaras Kripštukas ir kiti“ premjerą?

K. Navakas: Užtrukau su šia pjesė, pernelyg ilgai nešiojau. Premjera jau tarsi buvo numatyta iki šios vasaros. O dabar ji atsideda metų galui. Bet koku atveju – dar šių metų.

Kaip vertinate išėivių rašytojo Kazio Almeno idėją – pastatyti paminklą daktarui Kripštukui Kaune?

K. Navakas: Vertinu labai palankiai, nes tokios idėjos moko žmones kūrybingumo. Juk ne tik žymiesiems kunigams ar kunigaikščiams reikia statyti paminklus. Būtų mano valia, Kaune atsirastų paminklų ne tik ryškiam pasakos personažui, bet ir genialiai poezijos eilutei arba išnykusių kavinių kvapai. □

Adolfo Vaičiūčio iliustracija.

Aristotelis, švietęs Amerikos visuomenę

Disidentą Aleksandrą Štromą prisimenant

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Šių metų birželio 12 d. sukako dešimt metų nuo iškilaus lietuvių politinio mąstytojo Aleksandro Štromo mirties. Teisininko, kriminologo, politinio analitiko, politinės kaitos teoretiko Štromo kūrybinis ir idėjinis palikimas šiandien išryškėja kaip ypatingas Lietuvos, Baltijos regiono, visos Rytų ir Vidurio Europos idėjų istorijos reiškinys. Neįtikėtinos biografijos žmogus, kurio gyvenimas atveria visas XX amžiaus politines dramas ir sykiu praėjusio šimtmečio Lietuvos istorijos panoramą, Aleksandras Štromas pagarsėjo kaip vienas iš keleto politinių analitikų visame pasaulyje, kurie tikėjo Sovietų Sąjungos ir tarptautinės komunizmo sistemos žlugimu.

Šekspyriškas mąstytojas

Акtyvus sporto ir visuomeninio gyvenimo dalyvis Valdas Adamkus buvo populiarus tarp Čikagos lietuvių. Jis atidžiai sekė įvykius Lietuvoje, buvo ištikimas informacinės radijo laidos „Rytmečio ekspresas“ klausytojas. Ne kartą dalyvavo tiesioginiame eteryje. Viena iš didžiausių to meto laidų vertybių buvo savaitiniai A. Štromo komentarai politinėmis ir istorinėmis temomis, kuriuos, be abejo, girdėjo ir Valdas Adamkus. Žinome, kad vėliau, jam rimtai pradėjus galvoti apie kandidatavimą prezidento rinkimuose, jiedu su profesoriumi ilgai diskutuodavo apie esamą situaciją, kurdavo strategijas ateičiai. Dabartinis prezidentas Aleksandrą Štromą prisimena itin pagarbiai: „Pokalbiai su juo išskleidė ne vieną mitą apie

Lietuvos komunistinę hierarchiją. Visa tai vedė į 1997–1998 metus, kai A. Štromas neabejotinai suvaidino lemiamą vaidmenį mano tolesniame gyvenime.

A. Štromas aiškiai dėstė ir numatė tolimesnį valstybės kūrimosi kelią, išorės ir vidaus problemas. Dabar galiu pripažinti, kad daugeliu atveju jo išvalgos išsipildė. A. Štromas buvo drąsus savo teorinėmis prielaidomis apie atkuriamą Lietuvos ekonominį gyvenimą, pasisakė už aktyvų Lietuvos dalyvavimą tarptautinėje politikoje, matė ir vidaus politikos sunkumus. Jis išpėjo mane apie lietuvių charakterio nepakantumą priešingai, nors ir konstruktyviai nuomonei. Visada ragino atsispirti bet kokiam spaudimui, ypač jeigu esi įsitikinęs savo pozicijos teisingumu.

Žvelgdamas į jo mokslinius darbus, principingumą, darbštumą, galiu išstarti tik padėkos žodį. Jo nueitas gyvenimas man paliko įsimintinu pavyzdžiu”.

„Tikiuosi, kad nepadariau iš Tavęs įsitikinusio komunisto...“

Buvęs Hillsdale koledžo studentas, politologas Darius Udrys prisimena, kad „profesorius A. Štromas buvo labai nepatenkintas amerikiečių socialinių mokslų studijų tvarka – kad studentai registruodavosi į jo seminarus neturėdami pamatinių istorinių ar netgi geografinių žinių apie temas, kurias norėjome svarstyti. To nereikėjo pagal studentų planą, ir dažniausiai tekdavo studentams dėstyti daugiau nei vien politiką. Bet profesorius kantriai sakydavo: „Aš galiu jums paaiškinti, ko nesuprantate, bet turite man pasakyti, ko nesuprantate – jei nesuprantate, ką kalbu, neapsimeskite, kad suprantate”.

Sunkiausia buvo dėstyti amerikiečiams komunizmo teoriją. Komunizmui, anot A. Štromo, amerikiečių studentai turėjo tokį atsparumą, jog nesisekdavo jų išmokyti net pačios teorijos. Pasak jo, amerikietiškas pragmatiskumas turbūt ir yra nenoras ieškoti, svarstyti, gilintis į viską apimančias ir paaiškinančias politines ideologijas, kurios žemyno intelektualus vienu metu taip žavėjo. Kaip žinia, Amerikoje komunistų partija niekad nebuvo tokia stipri, kokia buvo kitose pramonės šalyse. Bet komunizmo teoriją A. Štromas dėstė labai įdomiai ir, pasak Udrio, veiksmingai. „Pats kadaise buvau įsitikinęs komunistas ir pateiksiu šią teoriją jums kaip tikintysis, kad ir jūs ja patikėtumėte, o po to ją kritikuosime ir susipažinsime su jos trūkumais”, – savo įžanginėje kalboje sakė profesorius. Komunizmo teorijos neadekvatumą A. Štromas sakėsi suvokęs, kai studijuodamas Maskvoje turėjo galimybę labiau išgilinti į Platono, Aristotelio ir ypač I. Kanto kūrybą. Tada, pasak jo, ir įvyko jo atsivertimas – kai jis atsiribojo nuo savo komunistinio auklėjimo ir tapo liberalu. Buvo inteligentiškos ir pagrįstos kritikos šalininkas. Užtat, dėstydamas marksizmą, profesorius kalbėjo be ironijos ar pagiežos, o nuoširdžiai ir rimtai aiškindamas, ką K. Marksas, V. Leninas ir kiti komunizmo teoretikai rašė ir sakė. Tai buvo puikus nešališkos mokslo analizės pavyzdys.

Aleksandras Štromas

Liaudies universitetas prie mikrofono

Aleksandras Štromas buvo antrasis žmogus, kuris sutiko bendrauti su mūsų radiju (tuometiniu „Rytmečio ekspresu”, transliuojamu darbo dienomis per WPNA stotį 1490 AM bangomis). Pirmasis buvo Romualdas Ozolas, vienas iš Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio steigėjų.

1990 m. pabaigoje pradėjome transliuoti informacines laidas, ir tai buvo labai laiku, nes 1991-ųjų sausio įvykiai paskatino domėtis Lietuva visus, kurie buvo neabejingi savo Tėvynės likimui. Aš su Aliuku (tarp draugų jis buvo vadinamas būtent taip) susipažinau anksčiau – 1978 m. rudenį per Santaros – Šviesos suvažiavimą Tabor Farmoje Michigan. Niekad neužmiršiu to suvažiavimo, o ypač nuostabaus bendravimo šeštadienio vakarą vasarvietės menėje. Už baro gėrimus pilstė pats kurorto savininkas Valdas Adamkus (ir kas tąsyk būtų pagalvojęs, kad jis taps Lietuvos Respublikos vadovu?!), o prie pusapvalio stalo sėdėjo trys pasaulinės išmybės: poetas Česlovas Milošas, jo draugas bei kolega literatas Tomas Venclova bei senas pastarojo bičiulis ir bendražygis politologas Aleksandras Štromas. Ir aš, vietinis čikagietis. Visi buvome lygūs, visi turėjome savo nuomones bei pozicijas, ir visi radome bendrą kalbą.

Praėjo kiek laiko, kai Aleksandrą Štromą teko sutikti 1991 m. pradžioje Lietuvos Respublikos generalinio konsulato Čikagoje surengtame vakarėlyje – berods, Vasario 16-osios proga. Pasiteiravus, ar negalėtume bendrauti, jis iškart sutiko, nors apie jokių honorarus tais laikais nebuvo ir kalbos. Mūsų bendravimas tęsėsi vos ne iki paskutinės jo gyvenimo savaitės.

Radijo pradžia buvo sunki. Neturėdami įrašų studijos namie, pokalbių įrašinėti kaskart vykome į stotį. Pagal mūsų pašnekovo pageidavimą tai būdavo ne anksčiau kaip 23 val. Toks buvo jo režimas: vidurnaktis – dar pats darbymetis. Štromas grįždavo iš koledžo, vakarieniaudavo, šnekėdavosi su mumis, o po to dar skaitydavo ar rašydavo iki išnaktų. Mes įrašinėdavome jį maždaug kartą per

Nukelta į 7 psl.

Niekad neliūdna Tabor Farmoje pas šeimininką. Aleksandras Štromas, Vytautas Kavolis, Valdas Adamkus, Darius Kuolys. Sodus, Michigan. 1990 m.

Jono Kuprio nuotrauka

Vilniaus dukra

GRAŽINA MARECKAITĖ

Ši m. birželio 19 dieną Vilniaus Rasų kapinėse amžinam poilsiui atgulė Gražutė Šlapelytė-Sirutienė, garsiųjų Vilniaus lietuvių Marijos ir Jurgio Šlapelių dukra, mirusi Santa Monikoje, JAV.

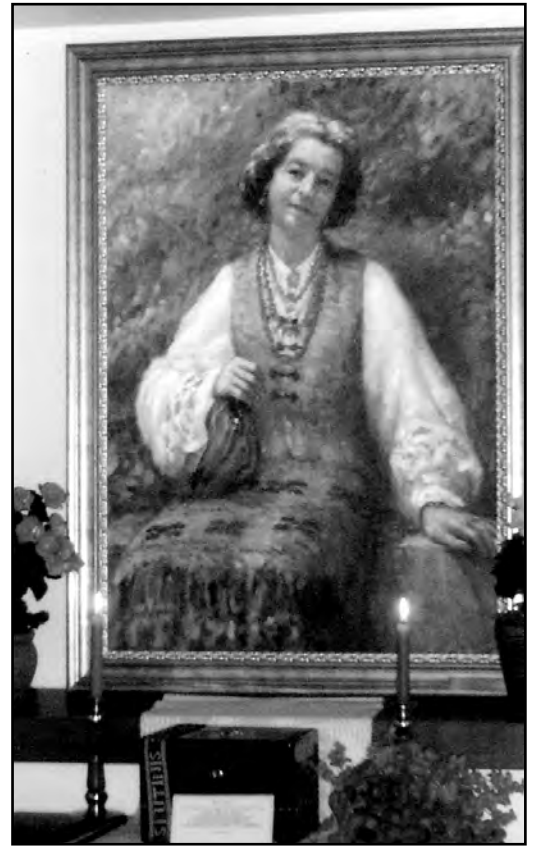
Šlapelių šeima – tarsi Vilniaus relikvija, neatsiejama nuo šio miesto istorijos, kultūros, gyvenimo. Jau gražia legenda tapo prieš šimtmetį Vilniuje skambėjusi pirmoji lietuvių opera – Miko Petrausko „Birutė“ ir joje Birutės partiją dainavusi Gražutės motina Marija. Daugiau nei pusę šimtmečio lietuviškas Šlapelienės knygnas Dominikonų gatvėje kaip švyturys švietė nelaisvės sutemose. Nepaprastos asmenybės stovėjo prie Gražutės lopšio: ją krikštijo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, o krikšto tėvas buvo patsai Jonas Basanavičius.

G. Šlapelytė-Sirutienė, visą savo gražų ir ilgą gyvenimą (išgyveno ji 99 metus) darbavosi Vilniui, Lietuvai ir lietuvybei – tiek lenkų okupuotoje sostinėje, tiek Vilnių atgavus, tiek ir pasitraukusi į Vakarus ir gyvendama JAV. Sudėtinga išvardinti visas G. Šlapelytės-Sirutienės – filologės, žurnalistės, redaktorės, visuomenininkės, mecenatės – veiklos sritis, tačiau Vilnius jos širdyje visados buvo labai svarbus. Ji buvo viena iš Vilniaus lietuvių sąjungos steigėjų ir aktyvi šios sąjungos narė nuo 1950 m. Per savo įsteigtą fondą – Gražutė Sirutis Foundation – bei tiesiogiai ji rėmė parapijas ir vienuolynus, BALF'ą, Vasario 16-sios gimnaziją Vokietijoje, Šv. Kazimiero akademiją Romoje ir kt. 1996 m. G. Šlapelytė-Sirutienė padovanojo Vilniaus miestui kadaise sovietų valdžios nacionalizuotą savo tėvų namą Pilies gatvėje ir tapo šiame name įkurto Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejaus steigėja bei rėmėja. (Antrajame šio namo aukšte ligi gilios senatvės, ligi 1997 m. gyveno garsioji pirmosios lietuviškos operos Birutė – Gražutės motina Marija). Dominikonų gatvėje atminimo lenta pažymėtas namas, kuriame veikė kiekvienam prieškarinio lietuviui toks mielas, sa-

vas ir gerai pažįstamas knygynėlis su lietuviškomis, kaip knygnešių laikais užslaptintomis knygomis.

Mokslo ir enciklopedijų leidykla išleido prof. Vlodo Žuko studiją „Marijos ir Jurgio Šlapelių knygynas Vilniuje“, plačiai nušviečiančią prieškarinio Vilniaus literatūrinį-kultūrinį gyvenimą, to paties autoriaus „Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas“, Anastazijos Kairiūkštės ir Almos Gudonytės „Lietuvybės kovų verpetuose. Vilniaus ir Seinų kraštai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, dokumentinį filmą, pačios G. Šlapelytės-Sirutienės straipsnių rinkinį „Vilniaus atgarsiai“ ir kt. Visus šiuos leidinius ir filmo kūrimą rėmė mecenatė G. Šlapelytė-Sirutienė.

Į amžinąjį poilsį šventoje Vilniaus žemėje Gražutė Šlapelytė-Sirutienė palydėjo būrys vilniečių, taip pat senųjų Vilniečių ainių klubo nariai, tarp kurių yra žmonių, asmeniškai pažinojusių šią nepaprastą vilniečių šeimą. Savo gyvenimu ir darbais Šlapeliai grindė kelius senosios Lietuvos sostinės laisvei ir šlovei. □

Urna su G. Šlapelytės-Sirutienės palaikais M. ir J. Šlapelių name-muziejuje.

Skulpt. Chmieliausko paminklas Marijai ir Jurgiui Šlapeliams Rasų kapinėse.

Nuotraukos autorės

Atkelta iš 6 psl.

savaite: pradžioje – sekmadienį vakarais, vėliau „išsiderėjom“ dienių metą.

Tačiau bendravimas su Štromu buvo nepaprastai įdomus ir turiningas. Esu dėkingas likimui, kad tais dramatiškais Lietuvai, o taipogi ir Rusijai laikais įvykius galėjome aptarti su tokiu pasaulyje pripažintu autoritetu kaip Aleksandras Štromas. Nors, tiesą pasakius, iševijoj lietuviams jis buvo kontroversiška figūra. Vieni jį labai vertino, juo žavėjosi, kitiems jis buvo visiškai nepriimtinas. Ypatingas „audras“ sukeldavo Štromo pasakymai tokiais jautriais klausimais, kaip žydų ir lietuvių santykiai arba tai, kad ne viskas tarybinėje visuomenėje buvo absoliutus blogis. Buvo ir tokių, kuriuos tiesiog erzindavo jo manieras: ilgi sakiniai, rūkymas, kosėjimas.

Tačiau turinys visuomet svarbiau už formą. Nors Aleksandras kalbėdavo su kėniu burnoje, mat būdavo ką tik grįžęs iš darbo ir dar nebaigęs vakarieniauti, tai netrikdė. O kartą, paskambinę vėlyvą sekmadienio rytą, užtikome jį besipliuskėnantį vonioje – matyt, ką tik buvo atsikėlęs. Bet tai netrukė jam mąstyti globaliais klausimais. Retas taip moka susikaupti bet kur ir bet kada. Aleksandras skirdavo mūsų radijo laidų klausytojams tiek savo laiko, kiek to reikėjo.

Mūsų radijo pašnekesiai dažniausiai sukdamosi apie Lietuvą, bet taip pat ir apie Rusiją, kitas posovietines respublikas, o kartais nagrinėdavome padėtį ir kituose kraštuose: baskų kovas, kon-

fliktus buvusioje Jugoslavijoje, situaciją Kinijoje, Korėjoje... Štromo erudicija stulbindavo – patrauktas už siūlo, jis vyniodavo kamuolį nesustodamas: papasakodavo tautos istoriją, apibūdindavo pagrindinius istorinius ir politinius veikėjus, kurdavo galimus ateities scenarijus. Jo prognozės labai dažnai pasitvirtindavo. Aleksandras taip pat buvo puikus polemikas: jis laukdavo klausimų, atgarsio, norėdavo, kad jam prieštarautų, su juo nesutiktų. Mokėdavo išgirsti oponentus ir labai vaizdingai, argumentuotai, išsamiai jiems atsakyti. Tik klausk – niekada nepasijusi žemesnis, kvailesnis,

atvirksčiai – tai buvo vaikščiojantis žinių lobynas, atviras visiems ir gerbiantis kiekvieną oponentą.

Aštuoneri metai su Aleksandru Štromu davė nepaprastai daug – tiek suvokiant pasaulinius įvykius, tiek ir asmeninio tobulėjimo požiūriu. Būdamas neeilinė asmenybė, Aleksandras labai mokėjo apsieiti su žmonėmis, ir to bendravimo mes mokėmės iš jo. Dar ilgai po jo mirties nesąmoningai keldavome telefono ragelį – taip norėtumėsi išgirsti, ką gi mūsų Štromas galvoja apie naujausius Lietuvos įvykius, sužinoti, kas yra kas ir kuo viskas baigsis... Deja...

Visad patogiu prie „Rytmečio ekspreso“ radijo mikrofono Čikagoje. Iš kairės sėdi: Ramunė, Aliukas, Raimundas. Stovi Aliuko žmona Violeta Rakauskaitė. Čikaga, 1996 m.

Kalnas ir Lietuva

NIJOLĖ JANKUTĖ

„Draugo“ skaitytojams noriu papasakoti apie Vladą ir Kalną. Tiksliau – apie Kalną ir lietuvį. Nes Kalnas – visų Žemės kalnų karalius – Jo Didenybė Džomolungma, arba, kaip mes įpratę jį vadinti – Everestas! O Vladas Vitkauskas, garsusis Lietuvos alpinistas, jau yra įkopęs į visas mūsų planetos aukščiausias viršūnes. Jo įspūdžiai ir dienoraščių ištraukos apie pasiruošimą ir įkopimą į Everesto viršūnę išleisti Lietuvoje prieš 6 metus knyga „Everestas – manoji lemtis“. Knyga iliustruota puikioomis paties autoriaus darytomis nuotraukomis. Tai vienas iš Lietuvos leidinių, šaunus ne tik savo išore, bet ir turiniu.

Jau vaikystėje, pasak Vlado, jį traukusi gamta ir kelionės. Artimas ryšys su motina, kuri pasakodavusi apie Dubysą ir Žemaitijos kalnelius, dar labiau kėlė norą keliauti. Pirmoji didelė Vlado kelionė buvusi į Karaliaučiaus sritį per Kristijono Donelaičio Tolminkiemį iki Vištyčio ežero – pėsčiomis. O sulaukęs dvidešimties, Vladas su draugais nukeliavo į to meto sovietų valdomą Alatau – Tian Šanio kalnyną ir ten pamatė žuvusio Lietuvos alpinisto Gedimino Akstino vardu pavadintą viršūnę. Nors didžiųjų kalnų grėsmė Vladą sukrėtė, bet kartu ir uždegė troškimą kopti į Žemės viršūnes.

Nors Vladas studijavo elektroniką, atliekamu laiku kiek įmanymas sportavo: bėgiojo, slidinėjo, irklavo. Įtemptas sportavimas, deja, dažnai Vladą susargdindavo: užuot stiprėjęs, kūnas silpo. Tačiau troškimas įkopti į aukščiausius kalnus nedingo. Vladas susiėmė: ėmė prižiūrėti savo sveikatą pasitardamas su sveikos mitybos žinovais, o dvasiškai stiprindamas Mykolaičio-Putino poezija ir Vydūno filosofija. Vėl atsigavęs, su lietuvių alpinistais jis įkopė į visas sovietams priklausančių kalnynų viršūnes.

Gyvendamas sovietinėje santvarkoje, Vladas apie tolimuosius Himalajų kalnus net negalvojo, tačiau Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jam gimė mintis kopti į Everestą ir šį ypatingą užmojų paskirti naujai atgimusiai tėvynei. Tam žygiui Vladą savotiškai skatino įsitikinimas, kad jo gimimas 1953 m. gegužę, kada zelandietis Edmund Hillary ir jo palydovas, šerpas Tensing Norgay pirmą kartą žmonijos istorijoje įkopė į Everesto viršūnę, turėjo ypatingą reikšmę. Tų datų sutapimas Vladui buvo lyg ženklas, kad ir jam skirta pasiekti Everestą – Pasaulio stogą!

Jau 1992 m. Vladas su kitais lietuviais alpinistais šturmavo Everestą, deja, nesėkmingai. Lietuviai alpinistai triūsė 40 parų, bet pasiekė tik 7,800 metrų aukštį. Iki viršūnės trūko tik 1,048 m. Mums, žemės sliekams, toks nuotolis atrodo mažas, bet slinkti po vieną pėdą aukštyn per prarajas, sniego pūgas beveik beorėje erdvėje – toks nuotolis prilgsta skrydžiui į mėnulį!

Kaip ir kodėl deguonies stygius arba hipoksija (hypoxia) vienus asmenis paveikia mirtinai, o kitus – ne, neseniai tyrinėjo ypatingo slaugymo (int. care) gydytojai, specialiai nukeliavę į Himalajų kalnynus. Čia jie deguonies trūkumo poveikį tyrė patys 5,400 m aukštyje. Priėjo prie išvados, kad ne visų žmonių kūnai vienodai naudoja deguonį. Atrodo, kad didelėse aukštumose kai kurie kūnai pradedą naudoti mažiau deguonies. Toks kūnas darosi pajėgesnis ir išvengia mirtino smegenų sutinimo. Todėl alpinistai į kalnus kopja palaipsniui iki tam tikros aukštumos ir vėl žemyn – aklimatizuojasi.

Po nesėkmingos ekspedicijos Vladas dar labiau užsiedė troškimu nugalėti Everestą ir stengėsi pratinti kūną prie aukštumų – aklimatizuotis, kopdamas į Kaukazo kalnynus. Ten jis susipažino su kitu aistringiu alpinistu, latviu Aivaru Bojaru. Abu nutarė išnaudoti visas galimybes, kad vėl patektų į Himalajus ir būtinai įkoptų į Everestą. Tačiau likimas draugams nebuvo palankus. Kopiant į Kaukazo Elbrusą, Aivaras, netikėtai paslydęs ant suledėjusio sniego, užsimušė, pataikęs į aštrius ledų briaunas. Netikėta draugo žūtis Vladą labai prisilėgė. Šiuos puslapius skaitant, atrodo,

Alpinistas Vladas Vitkauskas.

kad tos nelaimės priežastis buvo prastos rusiškos gamybos nagės (spec. metaliniai dantys, pritvirtinami prie alpinistų batų).

Nors Vladą labai slėgė Aivaro žūtis, jis vis tiek pasiryžo kopti į Everestą. Viltis neužgeso. Lietuvos alpinistai ir kiti draugai Vladą rėmė telkdami lėšas. Ypač daug padėjo lakūnas ir žurnalistas Edmundas Ganusauskas, kreipdamasis į Lietuvos bankus, įmones, rašydamas „Lietuvos rytui“ straipsnius apie šį užmojų.

Galų gale Vladas pasiekė Nepalą ir jo sostinėje Katmandu ėmė ieškoti ekspedicijos, kuri priimtų jį, vienišą kalnalipį, už tuos draugų sutelktus 7,000 dolerių. Deja, didžiosios ekspedicijos – Amerikos ar Naujosios Zelandijos – už galimybę kopti kartu reikalavo 40,000 dolerių. Po įtempto ieškojimo, prašymų, derybų su kalnalipių agentūromis ir ekspedicijų vadais, kopti kartu Vladą priėmė Nepalo moterų ekspedicija – kaip fotografa.

1993 m. pavasarį kopti į Everestą rengėsi daugiau nei 200 kopėjų. Apie bazinių stovyklų gyvenimą, kalnalipius, kūną alinantį aukštį, skystėjantį orą, bet dieviško grožio vaizdus Vladas pasakoja nepaprastai įdomiai. Kaip, pvz., tarp Everesto ir Nupcės viršūnių per uolas žemyn amžinai slenkantį Khumbu ledokritį: kilometro pločio ledo upė, nešanti daugiaaukščių namų dydžio ledo luitus, slenka žemyn 1 metrą per parą. Tačiau nežinia, kada ji staiga grius, baisiais perkūnais sudrebindama kalnynus ir viską pakeliui sutriuškindama...

Labai įdomus knygos skyrius „Šerpų žemė“. Čia autorius supažindina skaitytoją su kalniečių tauta, tapusia Himalajų ir Everesto simboliu. Šerpai – tai tibetiečiai, jau XVI a. persikėlę iš Tibeto į pietinę Himalajų pusę. Tai linksni, atviri, sve-

Vladas Vitkauskas Andų kalnų viršūnėje Akonkagvoje su Žemaitijos vėliava.

tingi žmonės. Be jų neapsieina nė viena ekspedicija. Tai labai patvarūs didžiųjų aukštumų žmonės. Šiais laikais jau neblogai prasigyvenę iš keliautojų ir kalnalipių. Ne vienas jų savo vaikus leidžia į mokslus ne tik Katmandu mokyklose, bet ir svetimuose kraštuose, net JAV. Turizmas ir alpinizmas Nepalui neša didelį pelną.

Vitkauskas taip pat aprašo netikėtą susitikimą su garsiausia kalnakopių asmenybe – Edmund Hillary, kuris tuo metu lankėsi Katmandu ir buvo iškilmingai, triukšmingai visų miestiečių ir šerpų sutiktas. Autoriui teko su šia garsenybe pasikalbėti ir gauti jo autografą, kuris šioje knygoje ir išspausdintas.

Nepalo ekspediciją, deja, lydėjo gaudi nesėkmė, vadovė Pasang Lhamu žuvo vos porą šimtų metrų nuo Everesto viršūnės! Keletą dienų vėliau tuo pačiu ledynu kopęs Vladas padėjo ten susitelkusiems šerpams Pasang kūną surasti. Ši nelaimė prie pat Everesto viršūnės jį labai paveikė, tačiau koja už kojos jis slinko aukštyn, anot jo, nenusakomoje skaidrumo būsenoje. Jam atrodė, kad sustojo laikas ir prasivėrė Amžinybė. Viršūnė stūksėjo tik per virvės ilgumą. Tai buvo menkas kauburėlis 8,848 m. aukštyje – aukščiausia mūsų planetos vieta, kurią pirmąkart lietuvių pėda! Vladas jautriai pasakoja, kaip suvyniojęs į maišelį, viršūnės sniege užkasė žuvusio draugo Aivaro nuotrauką, 2 atvirukus su Vilniaus ir Lietuvos vaizdais ir žiupsnį Baltijos gintarėlių. Įsijautęs į šerpų tikėjimą, jų kalba padėjo kalnui: „Tudži čej, Džomolungma, tudži čej! Ačiū, kad leidai paliest mano Svajonę!“ Liko svarbiausioji pareiga – iškelti Lietuvos vėliavą. Vargais negalais, šalčio nebejaučiančiais pirštais Vladas pririšo trispalvę prie metalinio strypo. „Nepaprastai gražiai atrodė ji, – rašo Vladas, – plazdanti juodam dangaus fone beveik 9 km aukšty!“

Turėti šios ypatingos vietos nuotrauką – tai ne vien sentimentas, bet įrodymas – dokumentas, kad tikrai buvai Žemės viršūnėje. Bet fotografuoti kraštutinėmis viršukalnės sąlygomis reikia didelių pastangų. Todėl tik koks ketvirtas iš viršūnėjų buvusių alpinistų sutiko Vladą nufotografuoti. Įdomus sutapimas, kad šioje viršūnėje Vladas sutiko Hillary šerpo Tensing Norgay sūnėną Lobsang ir padėjo jam užrišti baltą budistų šalikėlį šalia trispalvės. Bet Everestas Lobsangui nebuvo gailėstingas: leisdamasis žemyn šis šerpas, užklyptas nakties, sušalo nesuradęs pirmųjų palapinių, kurios buvo tik už 100 metrų! Toks negailėstingas gali būti kalnas net saviems!

Ši nuostabių nuotraukų ir reto įdomumo pasakojimų knyga baigiama užsklanda anglų kalba apie autorių ir jo laimingą svajonių išsipildymą, taip pat pridėtos Vlado nuotraukos su prezidentu V. Adamkumi, su Tibeto Dalai Lama, su tarptautinio komiteto „Fair Play“ prezidentu Louis G. N. Diaye bei artimaisiais, draugais.

Skaitydama šią ypatingą knygą, labai džiaugiasi, kad jos autorių, Everesto nugalėtoją, teko susitikti ir net šnekėtelti, kai jis lankėsi Čikagoje. Beje, ir Australijos lietuviams teko šį garsų tautietį sutikti, kai jis čia lankėsi ir, žinoma, įkopė į Kosciuškos kalną. Na, po Everesto Kosciūška Vitkauskui turėjo atrodyti kaip kauburėlis... □